

A MAGYAR–ROMÁN HATÁRMENTI TÉRSÉG VÁROSAINAK HIERARCHIÁJA ÉS VONZÁSA BIHARBAN

A határmenti térség kialakulása

Hajdú-Bihar megye 6210,88 km², Bihar megye 7874 km² területével mindkét ország nagy területű megyéi közé tartoznak. A megyék viszonylag fiatal közigazgatási egységnek tekinthetők, hiszen mai formáját csak a második világháború után nyerték el. Gyakorlatilag négy történelmi tájegység található a területen. Ezek északról dél felé haladva a Dél-Nyírség (Ligetalja), az Érmellék, az Erdőpuszták és Bihar.

A dél-nyírségi terület évszázadokon keresztül Szabolcs, Bihar és Szatmár vármegye érintkezési pontjaiban helyezkedett el, ennél fogva közigazgatási beosztása igen zavaros volt. 1876-ban Debrecenből és a Hajdúkerület területéből új igazgatási egység jött létre Hajdú vármegye néven, mely 1949-ig magába foglalta Hajdúsámsont és Vámospércset is. A terület nagy része azonban Szabolcs vármegye Ligetaljai járásához kapcsolódott. A Ligetaljai járás a vármegyén belül már a XIX sz. utolsó harmadában is a legelmaradottabb területek közé számított. Igen rossz volt a járás közlekedésföldrajzi helyzete: a távoli megyeszékhellyel, Nyíregyházával csak Nyíradonynak volt közvetlen vasúti kapcsolata. Az első világháború után Ligetalja még kedvezőtlenebb térszerkezeti pozícióba került, hiszen elzárt, országhatár menti területté vált, korábbi kapcsolatai (Érmihályfalvával, Nagykárolyal, Szatmárnémetivel) megszűntek. „A kialakult gazdasági kapcsolatok miatt az 1949/50-ben bekövetkezett közigazgatási változást tulajdonképpen szerencsésnek tekinthetjük. A Ligetaljai járást megszüntették, területét kettévágták” (SÜLI-Z. I., 1994). Megszűnt tehát a Ligetaljai járás, ez azonban a terület szegénységén semmit nem változtatott. Ligetalja elmaradottsága sokféle okra vezethető vissza, melyek közül kiemelkednek a következők: kedvezőtlen természeti adottságok, periférikus – megye és országhatár menti – fekvés, fejletlen gazdaság és infrastruktúra. Ugyanakkor a korstruktúra is erősen deformálódott, csonka a lakosság társadalmi szerkezete is. A települések közül már korábban is kiemelkedett Vámospércs, mely az 1876-os közigazgatási változások (Hajdúkerület megszűnése) következtében hajdúvárosi rangját kénytelen volt feladni, nagyközség lett belőle. Ennek ellenére Vámospércs a későbbiekben is komoly kulcspozíciót töltött be a Dél-Nyírség települései között, ugyanis a terület csak Vámospércsen keresztül kapcsolódott be az ország vérkeringésébe,

több település (Nyírmártonfalva, Nyíracsad, Fülöp, Nyírábrány) ellátásában fontos szerepet játszott. A közlekedési kapcsolatokat vizsgálva is világosan kirajzolódik Vámospercs központi fekvése a Ligetalján. Emellett az elmúlt évtizedekben stabilizálódott a népességszám is, valamint a Munkaügyi Központ kirendeltsége „személyében” központi funkciót is kapott a település. Megfelelő az egészségügyi ellátás és a kulturális ellátás színvonala is. Ezen tényezőknek következtében a település az össze korábbi hajdúvárossal együtt visszanyerte városi rangját.

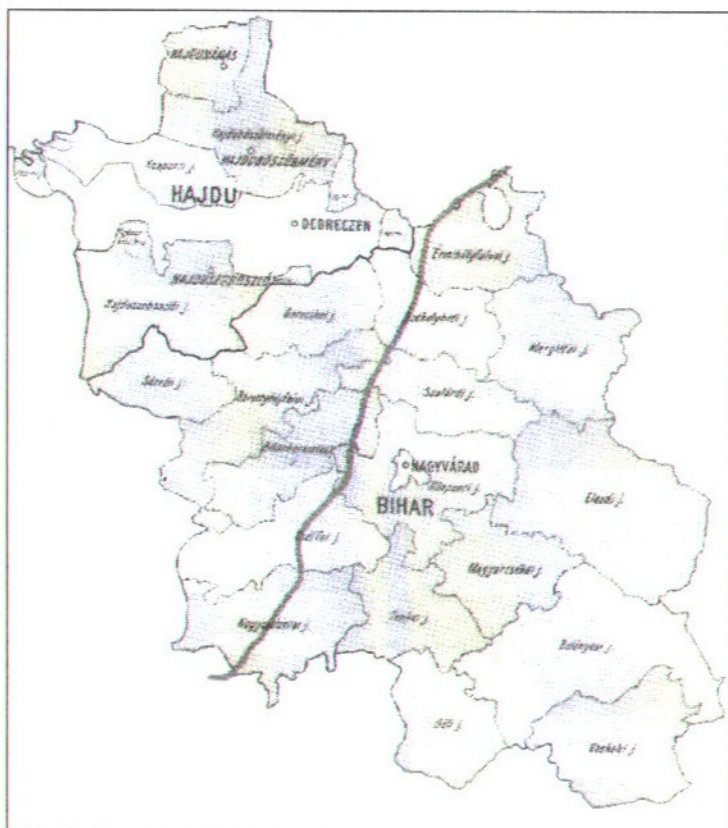
A Ligetaljától délre és keletre található az Erdőpuszták és az Érmellék területe, mely évszázadokon keresztül Bihar vármegyéhez tartozott, annak északi részét foglalta el. Nagyléta, Kokad, Álmosd és Bagamér az Érmelléki járáshoz, Vértes, Monostorpályi, Hosszúpályi, Hajdúbagos, Sáránd és Mikepercs a Sárréti járáshoz tartozott. A terület nagyrésze (kivéve Mikepercset) az 1876-os közigazgatási átszervezés után is Bihar vármegye része maradt. Ugyanakkor sokszor megváltoztak a járásbeosztások (Székelyhidi, Érmelléki és a Derecskei járások között), ennek köszönhetően a térségben igazi városi központ nem tudott kifejlődni. Történt ez annak ellenére, „hogy a Dél-Nyírség peremén egy igen erős telepítő vonal mentén a települések csaknem összefüggő füzére jött létre.” (SÜLI-Z. I., 1996.) Szintén kedvezőtlenül hatott a térség fejlődésére, hogy csak igen későn kapott vasútvonalat (a települések is inkább Érmihályfalvához, és nem a járásszékhely Derecskéhez kapcsolódtak). Az első világháború a Ligetaljához hasonlóan az Erdőpuszták területét is kedvezőtlen helyzetbe sodorta, elzárt, országhatár menti területté vált, korábbi kapcsolatai (Érmihályfalvával, Diószeggel, Nagyváraddal, Nagykárolyal) megszűntek. Bár Székelyhíd a trianoni szerződés következtében Romániához került, a járás neve megmaradt, sőt kibővült Vértessel, Monostorpályival és Hosszúpályival. A járás székhelye Székelyhíd visszatértéig Nagyléta lett. Ez már előrevetítette a település későbbi szerepét is. Az 1949/50-es közigazgatási reform következtében Csonka-Bihar vármegye megszűnt, és egy darabig még megmaradt a település járásszékhely funkciója sőt gimnáziumot is kapott. Ezt azonban néhány éves működés után (1963–69) a járási intézmények zömével együtt Derecskére telepítették. Egy újabb átszervezést követően megszűnt a derecskei járás is, és a területet Debrecen igazgatása alá vonták. Ez azonban nem erősítette a terület belső kohézióját, hiszen az Erdőpuszták keleti része a járások belül továbbra is periféria maradt (távolabb esett Debrecentől). Az elmaradottságnak tehát több okát is felfedezhetjük az Erdőpusztákkal kapcsolatban. Ezek közül az alábbiak a legfontosabbak: kedvezőtlen történelmi örökség, rossz természeti adottságok, fejlett városi központok hiánya, hátrányos közlekedésföldrajzi fekvés, elaprózott településszerkezet, fejletlen gazdaság, elöregedő, alacsony kulturális szinten álló népesség, elhibázott területfejlesztési döntések stb. Az elmaradott települések közül mégis kiemelkedik Létavértes, mely 1970-ben jött létre a korábban (1955-ig) járásszékhely Nagyléta, valamint Vértes egyesüléséből. Igaz Nagyléta járási székhely szerepkörét elvesztette, Létavértes falusi kulcstelepülésként fontos szerepet töltött be az

Erdőpuszták területén. Az erősödő kistérségi szerepkör ellenére Létavértes lakossága a kilencvenes évek közepéig csökkent, majd az utóbbi években stabilizálódott. A csökkenés oka az országhatár menti fekvés, az elzártság volt. A népesség számával, és a szerepkör erősödésével új funkciókat kapott a település, megalakult a Munkaügyi Kirendeltség, és az 1969-ben megszűnt Nagyléti Gimnázium helyett ma kihelyezett tagozata van berettyóújfalui és debreceni iskoláknak. 1993-ban egészségügyi központ kezdte meg működését, helyi szervezete van a határőr-parancsnokságnak, a tűzoltóságnak, az APEH-nek. Ezek szerepekörök megtelepedésének köszönhetően Létavértes városi rangot kapott.

A határ menti terület déli részének, a Bihari régiónak a tárgyalását az 1920-as évektől kell kezdeni, ugyanis a harmadára csökkent országterületnek jelentősen megváltoztak a térszerkezeti viszonyai (SÜLI-Z. I. – BÉRES Cs. 1993, SÜLI-Z. I. 2001), Az egész Tiszántúlon egyetlen nagyváros, Debrecen maradt. A Nagyvárad elvesztésével központ nélkül maradt bihari területre Berettyóújfalut jelölték ki hiányközpontként, középfokú oktatási intézményeket, kórházat, közigazgatási funkciókat kapott. Csonka-Bihar a Berettyó–Körösök vidékén helyezkedett el, magába foglalta a Bihari-sík, a Berettyó–Kálló köze a Nagy- és a Kis-Sárrét egy részét. „A megyehatár által kijelölt határ tehát természetföldrajzi tájakat szelt ketté, de ezen a területen valóságos gazdasági vagy közlekedési hálózatról sem beszélhetünk.”(SÜLI-Z. I., 2001.) A második világháborút lezáró békeszerződések következtében az ország vezetése felhagyott az irredenta gondolatokkal és az 1949/50-es közigazgatási átszervezés következtében kialakult a mai Hajdú-Bihar megye, melynek déli részén kettéosztották Csonka-Bihart (48 település Hajdú-Biharhoz, 12 települést Békéshez csatoltak). A tanácsi átszervezések következtében a bihari részt három járásba sorolták: a berettyóújfalui, a biharkeresztesibe és a derecskeibe. A széttagolt járásbeosztás, majd a fokozatos területi egyesítés sem teremtette meg a térségben a racionális igazgatási rendszert. A kedvezőtlen helyzet következtében megnőtt az elvándorlás, melynek következtében romlott a képzettségi színvonal és a korstruktúra. Ugyanakkor több falusi kulcstelepülésen kiépültek a középfokú funkciók egyes elemei. Ennek köszönhető az, hogy a '80-as, '90-es években több nagyközség is városi rangot kapott. Ezek közül kiemelkedik a határ mentén fekvő Biharkeresztes, mely a funkcióerősödés következtében városi rangot kapott, és a térség egyik szervező központjává vált.

1910-ben a megyét a 1. térképen látható járásbeosztás jellemezte.

1. ábra. Hajdú és Bihar vármegye járásai 1910-ben

Az 1920-as trianoni határmegvonás gyökeresen átformálta a térség közigazgatását, a településközi kapcsolatokat. Az egykori székelyhídi járásból Kokad, Álmosd, Nagyléta és Újléta, az érmihályfalvi járásból Bagamér a derecskeiből Hosszúpályi és Vértes hozta létre a nagylétai járást, melynek neve az akkori magyar politika revíziós hangulatát idézve Székelyhídi járás maradt. A második bécsi döntés értelmében rövid időre ismét visszaállították a korábbi igazgatási rendszert, azonban a második világháború után véglegessé vált a jelenlegi országhatár. Mindkét országban jelentős közigazgatási változások zajlottak le. Magyarországon az 1949/50-es közigazgatási rendezés következtében Csonka-Bihar megyének egy részét egyesítették Hajdú megyével, Nagyléta pedig megszűnt járásszékhely lenni, a berettyóújfalui egységbe sorolták a vonzáskörzetébe tartozó falvakkal együtt. A település szerepvesztését jelzi az is, hogy csak a kilencvenes évek végén nyerte vissza városi rangját.

Romániában a két világháború között a megyék megmaradtak, ezeket jársokba osztották. Az 1925. június 14-i törvény alapján a területi beosztás eltörölte

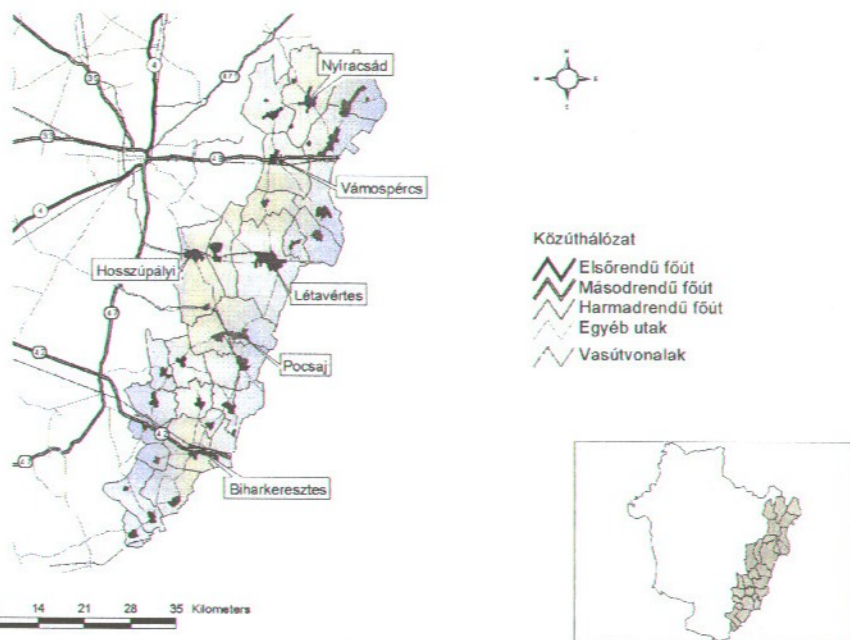

az évszázadokon át kialakult kapcsolatokat, úgy módosította, hogy a kisebbségek aránya a megye lakosságában csökkenjen. Az 1936-os közigazgatási reform a falvakat községekbe egyesítette, a kisteleplülések rovására. A két világháború közötti Bihar megye az Érmihályfalvi járással volt kevesebb a mainál (Szilágyhoz csatolták), annak ellenére, hogy a települése és környezete Biharhoz vonzódott.

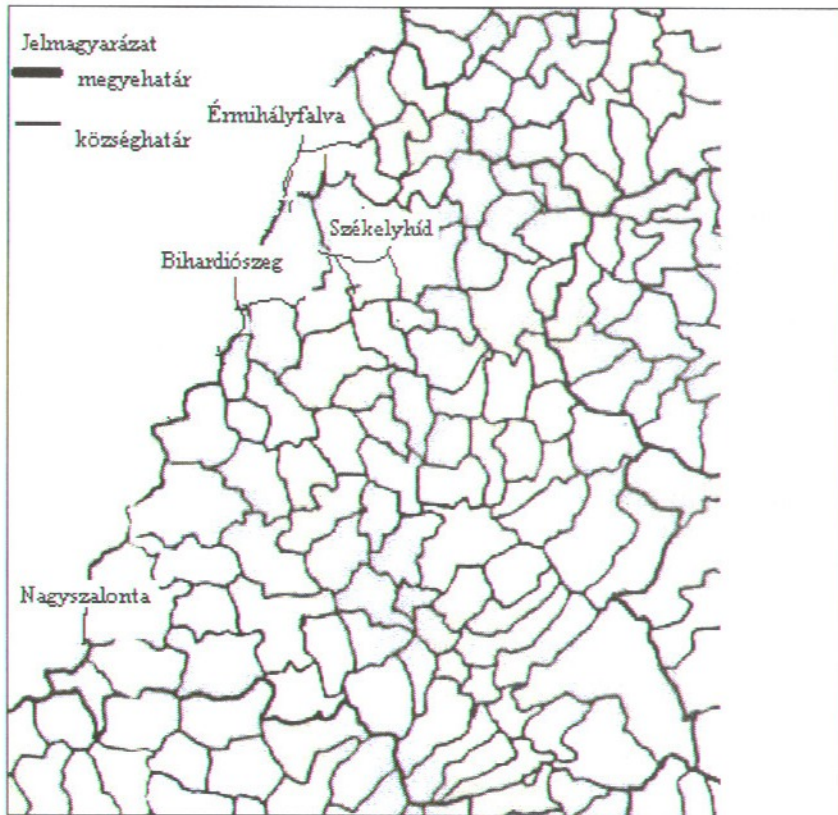
Vonzáskörzetek és hierarchiaviszonyok Biharban

A vizsgált terület elhelyezkedése

Hajdú-Bihar megye vizsgált határmenti szakasza Nyíraczádtól Berekböszörményig terjed, három várost (Vámospércs, Létavértes és Biharkeresztes), és a hozzájuk tartozó kisteleplüléseket foglalja magába. Bihar megye határmenti szakasza Érkörtvélyestől Keményfokig tart, itt városi rangú települések: Érmihályfalva, Székelyhíd, Nagyvárád és Nagyszalonta. Nagyvárádot a településhierarchia magasabb fokán betöltött pozíciója miatt nem vizsgáltam. A városok – Nagyszalonta kivételével – az utóbbi évek, évtizedek „termékei”, ugyanakkor kérdés, hogy a kialakult funkciók alapján van-e valódi vonzáskörzetük?

2/a. ábra: A vizsgált határmenti terület elhelyezkedése Hajdú-Biharban, és fontosabb települései

2/b. ábra: A vizsgált határmenti terület elhelyezkedése Biharban, és fontosabb települései

Közigazgatás, közintézmények

A városi rang „velejárója” általában a jól kiépült közintézmény-hálózat. A vizsgált régió települései történelmük folyamán más nagyobb városok alá voltak rendelve, így a közigazgatási és közintézmények hálózata csak csekély mértékben tudott kiépülni, szinte csak néhány kihelyezett intézménnyel találkozhatunk.

Közigazgatási funkció tekintetében központ (város): Érmihályfalva, Székelyhíd, Vámospercs, Nagyszalonta, Biharkeresztes, Létavértes.

Egészségügy

Az egészségügy vizsgálata vonzáskörzet meghatározása szempontjából kedvezőtlen tényező, hiszen adminisztratív módszerekkel meghatározott faktor. A határ menti vizsgált magyarországi városokban kórház nem működik, kizárólag rendelőintézetek.

Bihorban kórház és orvosi rendelő található Érmihályfalván, Székelyhídon és Nagyszalontán és Cséffán.

Oktatás

Mivel alapfokú oktatási funkciókkal minden település ellátott, így a középiskolai oktatás vizsgálatára volt csak szükség. A vizsgált térség ellátottsága e téren is igen gyenge, Hajdú-Biharban Biharkeresztes emelkedik ki gimnáziumával, a másik két város középfokú oktatása nem jelentős. Oktatási funkció tekintetében líceummal rendelkeznek Érmihályfalva, Székelyhíd és Nagyszalonta.

Kereskedelem

A kereskedelem a vonzáskörzet vizsgálatok egyik kedvelt vizsgálati faktora, ugyanis a vásárlókat nem befolyásolják adminisztratív kötöttségek. Kereskedelmi központok (a boltok száma és nagysága alapján) Székelyhíd, Érmihályfalva, Bihardiószeg, Létavértes, Vámospércs, Biharkeresztes és Nagyszalonta.

Szolgáltatások

Rendőrség tekintetében kapitányság működik Székelyhíd, Érmihályfalva, Bihardiószeg, és Nagyszalonta településeken, míg rendőrőrs Értarcsán, Cséffán, Vámospércsen, Biharkeresztesen, Létavértesen.

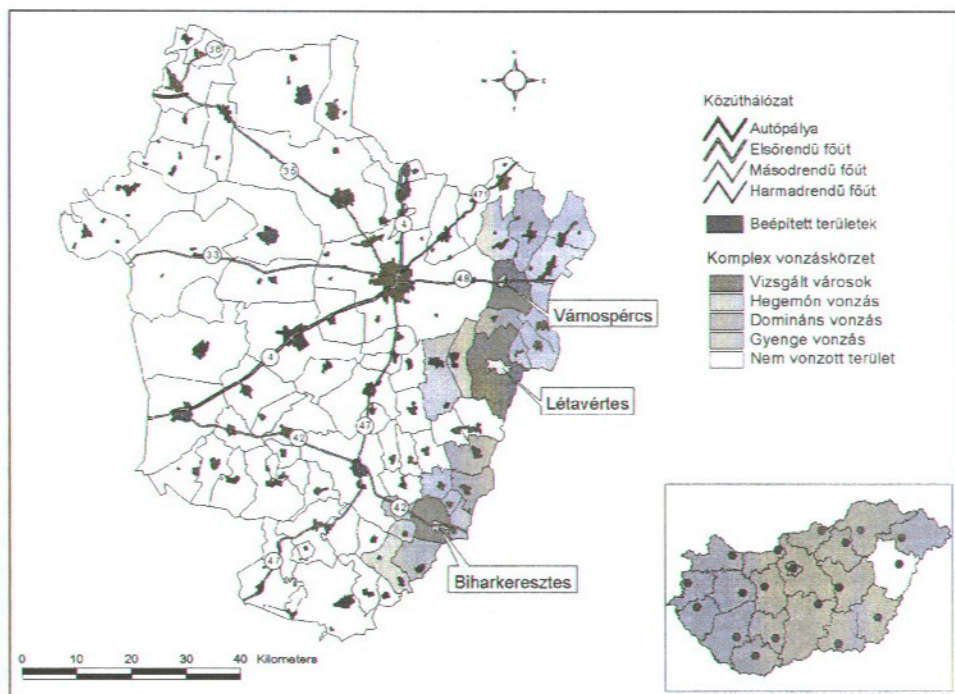
Tűzoltóság tekintetében központ Érmihályfalva, Székelyhíd, Bihardiószeg, Létavértes, Vámospércs, Biharkeresztes és Nagyszalonta.

Határőrség és honvédség tekintetében központ Bihardiószeg, Székelyhíd, Vámospércs, Létavértes, Biharkeresztes és Nagyszalonta.

Pénzügyi szolgáltatások tekintetében bankokkal rendelkezik Érmihályfalva, Székelyhíd, Bihardiószeg, Nagyszalonta, Létavértes, Vámospércs, Biharkeresztes, míg Takarékszövetkezet van Bihardiószegen, Érmihályfalván, Székelyhídon, Cséffán, Nagyszalontán, és szinte valamennyi hajdú-bihari határmenti településen.

Hajdú-Bihar megyei magyar–román határ menti területeinek komplex vonzáskörzete

Az egyes funkciókat egyesítve kirajzolható a vizsgált települések komplex vonzáskörzete is. Ezt a 3/a és 3/b ábrák mutatják.

3/a ábra: A vizsgált városok komplex vonzáskörzete Hajdú-Biharban

Létavértes: Hegemón vonzásába három település tartozik (Kokad, Álmosd, Bagamér), valamint Újléta vonzásán „osztózik” Vámospércessel. Nyugat felé, Debrecen irányába gyenge vonzás jelentkezik.

Vámospércs: Hegemón vonzásába három település (Nyírábrány, Nyírmártonfalva és Fülöp) tartozik, dominánsan vonzza Újlétát és Nyíracsádot.

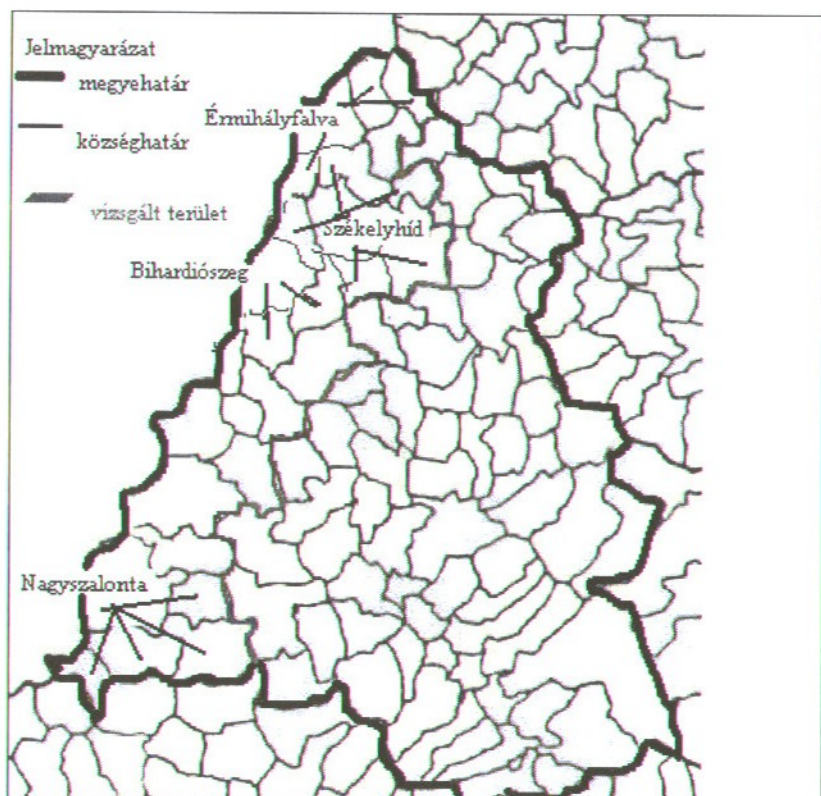
Érmihályfalva vonzása a szomszédos községekre és azok településeire terjed ki, így Érkörtvélyesre, Értarcsára és Érsemjénre.

Székelyhíd városhoz a község települései valamint Kiskereki, Szalacs, Érbo-gyoszló, Vedresábrány és Berettyócsobaj községek és településeik vonzódnak.

Bihardiószeg település vonzza a hozzá tartozó község falvait, valamint Sza-lárd és Bihar község településeit.

Legnagyobb területű Nagyszalonta vonzáskörzete, hozzá tartozik Tulka, Fe-ketebátor, Szalárd, Illye és Keményfok községek és településeik.

3/b ábra: A vizsgált városok komplex vonzáskörzete Biharban
 Biharkeresztes: Hegemón vonzása négy településre terjed ki (Bedő, Bojt, Told, Ártánd),
 melyet észak és dél felé egy egy-két települést magába foglaló domináns öv követ.
 Hatását nyugat felé Berettyóújfalu, kelet felé az országhatár akadályozza.

Felhasznált irodalom

- BUIJDOSÓ Z.–TOMOR T. (2002): Térinformatikai módszerek alkalmazása a vonzáskörzet vizsgálatokban a magyar–román határ Hajdú-Bihar megyei szakaszán In (szerk: Süli-Zakar István): Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában pp. 240–254.
- BELUSZKY P. (1999): Magyarország településföldrajza Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 584 p.
- SÜLI-ZAKAR I.–BÉRES CS. (1993): Hajdú-Bihar megye. A térbeli társadalmi-gazdasági fejlődés lehetőségei és problémái Debrecen, 1993. 274 p.
- SÜLI-ZAKAR I.–BÉRES CS. (1994): A Ligetaljai településszövetség fejlesztési stratégiájának alapjai Debrecen, 1994. 180 p.
- SÜLI-ZAKAR I. (1996): Az Erdőpuszták kistérség terület – és településfejlesztésének stratégiai alapjai Debrecen, 1996. 217 p.
- SÜLI-ZAKAR I. (2001): A bihari területek szerepe Hajdú-Bihar megye kialakulásában In: (szerk: Matolcsi Lajos): Bihari Diéta III. Debrecen, 2001. pp.: 28–51.
- WOFKORI L. (1996): Erdély közigazgatási és etnikai földrajza Balaton-Akadémia Vörösbény 157 p.